

różnorodne aspekty zjawiska. Odbiór dzieła, jak i zrozumienie prezentowanych w nim zagadnień, staje się przez to łatwiejsze. Struktura pracy zwraca uwagę swoją przejrzystością i logiką wyводу. Podstawowe jej założenia stanowią przy tym przedmiot stałych odwołań – co niewątpliwie służy ich utrwaleniu w świadomości czytelnika. Autor przedstawia przy tym spójną, przemyślaną koncepcję, bazującą na trwałych podstawach. Wszystko to razem sprawia, że monografia G.W. Bowersocka stanowi pozycję godną polecenia nie tylko naukowcom, o głębokiej znajomości problemu, lecz również szerszemu gronu czytelników, zważywszy na aktualność tematu męczeństwa i towarzyszące mu zaangażowanie emocjonalne. Warto więc, na kanwie tej pracy, zastanowić się głębiej nad genezą zjawisk i czynnikami, które pozwoliły na jego dalsze kształtowanie się, jak i nad niezwykłą trwałością tego fenomenu. W podsumowaniu pragnę jednak zaznaczyć, iż zaprezentowane powyżej poglądy należą do wysoce kontrowersyjnych. Stwarza to oczywiście możliwość szczególnie ożywionej polemiki, zwłaszcza, że problem męczeńskiej śmierci stanowi jedno z fundamentalnych zagadnień dziejów wczesnego chrześcijaństwa.

Paulina Rabiej – Kielce

Bazil Vel'ký sv., *Povzbudenie mladým, [aby využívali hodnoty svet-skej literatury]*. Listy, I (r. 357-374), preložil a vysvetlivky spracoval Daniel Škoviera¹, uodnú štúdiu napísal Cyril Šesták SJ², register zostavil Andrej Škoviera³, Prešov 1999, Naboženské vydavateľstvo PETRA, Bibliotheca Antiqua Christiana⁴, Edičný rad Patrimonium vz[äzok] 1, ss. 297, nlb. 7, mapa 1.

Niemalego wysiłku tłumacza i odwagi wydawnictwa wymagało przygotowanie niecodziennej publikacji – przekładu z języka greckiego na język słowac-

¹ Daniel Škoviera, urodzony 30 XI 1946 r. w Mikulaszowej, pow. Bardziejów, studia specjalistyczne w zakresie filologii klasycznej i romanistyki ukończył na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu J.A. Komenského w Bratysławie w roku 1970. Tam też na podstawie pracy poświęconej Persjuszowi i jego satyrom, w 1973 r. uzyskał doktorat, a w roku 1993, po przyjęciu pracy o słowackim humaniście Leonardzie Stoeckelu, przyznano mu tytuł docenta. Oprócz zajęć w macierzystym uniwersytecie J.A. Komenského docent D. Škoviera pracuje również na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Trnavskiego, który stał się wydawcą recenzowanego tomu *Listów św. Bazylego Wielkiego*.

² Cyril Šesták SJ, słowacki jezuita, studiuje obecnie patrystykę na Wydziale Teologicznym w München.

³ Anrej Škoviera, urodzony 15 III 1975 r. w Bratysławie, jest absolwentem Grekokatolickiego Wydziału Teologicznego w Preszowie.

⁴ Pod łacińskim tytułem serii wydawniczej umieszczono również jego wersję w języku słowackim jako: *Krest'anská Antická Bibliotéka*.

ki traktatu i wybranej korespondencji Ojca Kościoła św. Bazylego Wielkiego. Powaga Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu w Trnawie i gorliwy zapal pracowników Religijnego wydawnictwa PETRA w Preszowie to tylko niektóre świadectwa milej współpracy, która stanęła u początków patrystycznej nowości wydawniczej w Słowacji, jaką się stała zaprezentowana publikacja. Jest to zarazem zwiastun narodzin o wiele większego przedsięwzięcia naukowego, kulturowego i wydawniczego, jakim się w tym momencie staje seria wydawnicza *Bibliotheca Antiqua Christiana*, z paralelnym brzmieniem słowackim: *Krest'anská Antická Bibliotéka*, której pierwszy tom obejmuje: *Zachętę do młodości jak wykorzystywać wartości literatury świeckiej* oraz część *Listów* św. Bazylego Wielkiego. Według zamiaru redaktorów inicjujących to wydawnictwo, seria *Bibliotheca Antiqua Christiana* będzie mieć dwie formalnie zróżnicowane sekcje: *Patrimonium* i *Fontes*.

W pierwszej sekcji – *Patrimonium*, organizatorzy tego przedsięwzięcia, pragną ukazać starochrześcijańską literaturę nie tylko jako część fundamentów kultury europejskiej, ale i źródło inspiracji dla poczynań wychowawczych w obecnych czasach, będąc zaś świadomi jego wyjątkowości w historii kultury słowackiej⁵, zamierzają w ciągu kilkunastu lat wydać w przekładzie na język narodowy szereg dzieł Wschodnich i Zachodnich Ojców Kościoła; ze Wschodnich – Atanazego, Klemensa, Bazylego, Grzegorza z Nazjanzu, Grzegorza z Nysy i Jana Złotoustego, z Zachodnich zaś – Ambrożego, Hieronima i Augustyna. W grupie apologetów będą reprezentowani: Justyn, Tertulian i Minucjusz Feliks, z dzieł zaś pisarzy kościelnych prawdopodobnie pisma: Orygenes, Laktancjusza i Egerii. W tej też sekcji ma być wydawana starochrześcijańska twórczość hymniczna. W drugiej natomiast sekcji – *Fontes*, zamierzają publikować dokumenty najstarszych soborów powszechnych⁶.

Stało się i pozostanie nieodwołalnym faktem wydawniczym, że pierwszy tom serii *Bibliotheca Antiqua Christiana* zawiera część pisarskiego dorobku św. Bazylego Wielkiego. Wydawcy zdawali sobie sprawę z tego wyboru. Przewidując co najmniej pytanie, które być może się zrodzi i u polskiego czytelnika, Cyryl Šesták, autor wstępnego Wprowadzenia z całą prostotą wyznaje: „Oczywiście, że znalazłby się godniejszy autor niż Bazyl z Cezarei i doskonalsze dzieło niż *Zachęta do młodych, jak wykorzystywać wartości klasycznej literatury pogańskiej* czy wybór *Listów*, którymi można było rozpocząć planowaną serię”. Wybór jednak padł na tego autora, i na tę część jego pisarskiego dorobku.

Podstawowym argumentem o Šestáka na to dlaczego właśnie wybrał Bazylego jest to, że „on razem z Grzegorzem z Nazjanzu i Grzegorzem z Nysy

⁵ Wskazuje na to fragment tekstu prezentacji wydawnictwa umieszczony na skrzydełku górnej okładki; *Bibliotheca Antiqua Christiana* stawia sobie za cel zaprezentować szerszemu kręgu czytelników twórczość chrześcijańskiej starożytności [...]. organizatorzy tego pionierskiego w historii kultury słowackiej przedsięwzięcia zamierzają ...”.

⁶ Tamże.

należą do najwybitniejszych teologów chrześcijaństwa. Oprócz tego wszyscy trzej reprezentują najwyższy poziom wykształcenia w starożytności, a ich dzieła są uznawane za perły literatury patrystycznej⁷. Przytacza on również na to argument historyczno-wydawniczy sprzed 468 roku (r. 1532), kiedy to bazyilejski drukarz Hieronim Froben, sławny wydawca dzieł Ojców Kościoła, zaczynał swoje wiekopomne przedsięwzięcie właśnie od dzieł św. Bazylego. O zamiarze Frobena wiedział już rok wcześniej Erazm z Rotterdamu, który 20 sierpnia 1531 roku pisał o tym do kard. Reginalda Poleo: „Na moje polecenie Hieronim Froben będzie drukował po grecku wszystkie dzieła Bazylego, albowiem spośród wszystkich pisarzy tego okresu, ten właśnie Ojciec najbardziej mi się podoba; Chryzostom ma w sobie szczególną, niekiedy aż męczącą retoryczność, Grzegorz z Nazjanzu zaś jakby szukał w swoich przemówieniach dowcipu i pikantności, czego nie spotkasz nigdy u Bazylego”⁸. Swoją podziw dla pisarskiej doskonałości św. Bazylego Erazm z Rotterdamu potwierdził także w drugim liście – z dnia 22 lutego 1532 r. – pisany do humanisty Jakuba Sadoleta, w którym stwierdza: „U Bazylego nawet bardzo krytyczny czytelnik nie znajdzie żadnych braków. Prościutkie a naturalne słowo płynie u niego z czystego serca, wolnego od ludzkich pożądlivości. To, co tylko zručność może osiągnąć, to Bazyli podaje bez wymyślnego i sztucznego mistrzostwa, [...]. Przy wyjaśnianiu trudniejszych tekstów biblijnych, potrafi on wyjątkowo mądrze je skomentować, a przy tym pozostać wnikliwym, bez narzucania się, trzeźwym i otwartym”⁹.

Chociaż obydwa argumenty, przedłożone przez autora Wstępu, są przekonujące, to jednak najprawdziwszą i rozstrzygającą okoliczność, o wyborze dzieł św. Bazylego Wielkiego do pierwszego tomu serii *Bibliotheca Antiqua Christiana*, znajdziemy w samym środowisku słowackim. Interesująca jest bowiem w swojej treści informacja umieszczona na końcu publikacji¹⁰, z której dowiadujemy się, że: „Pierwszy, z greckiego oryginału, słowacki przekład *Listów św. Bazylego* zaczął powstawać w roku 1977 z inicjatywy siostry Pauliny Vasil'kovej OSBM, przełożonej bazylianek, i jej współsiostry Bazylia Kuźmnikowej OSMB w morawskich Switawach, gdzie [wygnane w roku 1950 ze swoich klasztorów] słowackie bazylianki, jako pracownice Zakładu Opieki Społecznej, znalazły dla siebie pomieszczenie. Ten to właśnie przekład, przygotowany dla duchownych potrzeb wspólnoty zakonnej, ukończony

⁷ C. Šestak, *Život a dielo svätého Bazila Vel'kého, Bibliotheca Antiqua Christiana*, t. 1, s. 5. (dalej C. Šestak).

⁸ Przekład z cytowanego przez C. Šestaka listu Erazma z Rotterdamu č. 2526: Erasmus Roterodamus, *Opus epistolarum*, w opracowaniu i wydaniu P.S. i H.M. Allen'ów, t. IX (1530-1532), Oxford 1938, s. 328.

⁹ Przełożony fragment pochodzi z zacytowanego wyżej przez Šestáka listu Erazma z Rotterdamu č. 2611, ze wspomnianego wyżej allenowskiego wydania, s. 437.

¹⁰ Edična poznámka (Wyjaśnienie, dopowiedzenie wydawnicze), s. 295.

w początkach lat osiemdziesiątych, powielony najprostszymi środkami, jakie wtedy były dostępne, dostał się do bardzo szczupłego grona czytelników. Słowacki tekst *Listów*, który stanowi zasadniczą część omawianego tomu, pochodzi z rewizji tego pierwotnego ich przekładu¹¹ z 1977 roku”. Wspomniana rewizja przekładu została przeprowadzona przez jego autora w oparciu o francuskie krytyczne wydanie *Listów św. Bazylego*¹² i o włoskie wydanie greckiego tekstu dzieła *Powzbudzenie młodym*¹³. Autor obydwóch przekładów informuje słowackiego czytelnika, że „tłumaczenie, które, ma przed sobą jest przekładem filologicznym, w którym chce osiągnąć przede wszystkim pojęciowe zrozumienie, chociaż nie rezygnuje z ukazania przynajmniej niektórych charakterystycznych cech stylu autora oryginału. Tłumacz zwraca również uwagę, że przekładane teksty biblijne znajdujące się w oryginale *Listów*, nie zawsze zgadzają się z oficjalnym tłumaczeniem Biblii słowackiej z 1995 roku¹⁴, ponieważ św. Bazyli Stary Testament cytował z przekładu LXX, a Nowy Testament z greckiego oryginału”. Takie rozstrzygnięcie wydało się tłumaczowi najwłaściwsze, i dlatego przy nim pozostał. Dalszym wprowadzonym prawidłem, na które tłumacz zwraca uwagę czytelnika, jest transkrypcja i fleksja imion własnych oraz nazw geograficznych i topograficznych. W słowackiej formie podane są tylko te osobowe imiona własne, które można było uznać za powszechnie przyjęte, jak *Atánaz*, *Dionýz*, *Izaiáš*, a z topograficznych *Cézarea* czy *Nikopol*. Pozostałe zaś imiona podane są w formie zbliżonej do języka oryginału, jak *Apollinariós* lub *Theofrastos*. Greckie warianty imion własnych czy nazw geograficznych lub topograficznych korzystają z uprzywilejowania przed zlatynizowaną formą, a zatem: *Markellos* a nie *Marcellus*, *Kilíkia* a nie *Cilicia*. Tytuły urzędników cesarskich podaje się z reguły w formie łacińskiej, np. prefekt, a nie *consistor*. W odniesieniu do terminologii religijnej i liturgicznej zachowuje się pojęcia przyjęte w obrządku wschodnim, jak: *Pascha chirotonia*”¹⁵.

¹¹ Tak dowiedzieliśmy się, że przekład *Listów św. Bazylego*, przygotowany dla potrzeb Sióstr Bazyliańek, był dziełem dra Daniela Škoviery. W czasie wielkich restrykcji religijnych w byłej Republice Czesko-Słowackiej taka praca miała swoją dodatkową wartość świadectwa Jezusowi Chrystusowi i Kościołowi. Autor przekładu o którym mówimy, czuł się do tego zobowiązany i z tytułów rodzinnych. Jego ojciec – Jan Škoviera (ur. 22 VI 1914 r. we wsi Vemár, pow. Poprad) od 25 V 1944 r. był grekokatolickim duchownym. Od roku 1945-1950 pracował jako proboszcz w parafii Mikulaszowa. Do zajęć duszpasterskich powrócił po 18 latach, kiedy władze państwowe w roku 1968 odwołały delegalizację Kościoła grekokatolickiego. Duszpastersko czynnym pozostał do roku 1991, kiedy to odszedł na emeryturę. Por. J. Gajdoš – F. Čitbaj, *Schematizmus gréckokatolickeho prešovského biskupstva 1994*, Prešov 1994, s. 142.

¹² Por. Saint Basile, *Lettres*, red. Yves Courtonne, t. 1-2, Paris 1957-1961.

¹³ Por. Basilio di Cesarea, *Discorso ai Giovanni (Pros tus neus, Oratio ad adolescentes)*, ed. Mario Naldini, Biblioteca Patristica 3, Firenze 1984, s. 80-135.

¹⁴ Por. *Sväté Pismo Starého i Nového zákona*, Rim 1995.

¹⁵ *Edična poznamka, w: Bibliotheca Antiqua Christiana. Patrimonium 1*, Prešov 1999, s. 295.

Pierwsze z pism wchodzących w skład omawianego tomu: *Povzbudenie mladým, aby využivali hodnoty svetskej literatúry* obejmuje strony 25-43. Listy św. Bazylego w liczbie 192, pochodzące z lat 357-374, a więc z czasu przed przyjęciem godności biskupiej, zostały zebrane i uszeregowane według klucza chronologicznego, i obejmują strony 45-283. Jak w części wprowadzającej na stronach 5-16 Cyryl Šestak zaznajomił czytelnika z żywotem św. Bazylego i zaprezentował bibliograficznie jego pisarski dorobek (ss. 17-23), tak w końcowej części tomu czytelnik znajdzie skorowidze: adresatów, z którymi Bazyl korespondował, imion własnych i nazw geograficznych (s. 285-290) oraz skowidz rzeczowy do tłumaczonych *Listów* (s. 291-292).

Szczęśliwie rozpoczęte dzieło uprzystępniania szerszemu kręgowi słowackich czytelników pism Ojców Kościoła napędza radością oraz podtrzymuje nadzieję, że nie tylko w najbliższej przyszłości dostanie się do ich rąk dalsza część korespondencji św. Bazylego, ale pozyska się również nowych współpracowników i zrealizuje szeroko zakrojony plan wydawniczy, a może nawet rozszerzy się go o nieprzewidziane dotąd materiały.

Tadeusz Leander Pietras OSPPE
Vranov n/Topľou, Słowacja

Ján Zlatoustý Sv., *O kňazstve*, przekład Marek Durlak¹, Prešov 2000, wydawateľstvo PETRA, ss. 64.

W roku 1997 ks. Marián Čížmár opublikował pracę, w której przedstawił poglądy św. Jana Chryzostoma na temat kapłaństwa². W jej recenzji³ zauważono, że była to pierwsza w Słowacji publikacja poświęcona Janowi Chryzostomowi, którego traktat *O kapłaństwie* nie miał jeszcze wtedy swojego narodowego przekładu. Kiedy po trzech latach ukazał się taki przekład, to myliłby się czytelnik, że do rąk dostaje doskonały z krytycznie opracowanym naukowo aparatem tekst tego dzieła. Nie było to jednak zamiarem ani autora przekładu, ani wydawnictwa. W swoim wprowadzeniu autor dał temu wyraz pisząc: „Z dzieła [Jana Złotoustego] *Słowo o kapłaństwie* przekazuję tylko krótki wybór w sześciu częściach”⁴. Wydawnictwo natomiast ze swej strony zwraca dodatko-

¹ Autor przekładu ks. mgr Marek Durlák, urodzony 20 XI 1975 r. w Lewoczy, w latach 1994-1999 studiował na Greckokatolickim Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Preszowskiego. Po ich ukończeniu, w dniu 11 VII 1999 roku przyjął święcenia kapłańskie i pracuje duszpastersko w greckokatolickiej parafii Ihl'any, powiat Kežmarok, por. *Schematizmus Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva 2000*, Prešov 2000, s. 24, 75.

² Por. Marián Čížmár, *Svätý Ján Chryzostom a jeho pohľad na kňazstvo*, Prešov 1997, ss. 78.

³ Por. „Vox Patrum” 18(1998) t. 34-35, s. 538-540.

⁴ M. Durlák, *Úvod*, w: Ján Zlatoustý, *O kňazstve*, Prešov 2000, s. 5.